

Anotacija

Straipsnyje autorė atskleidžia kai kurias įvairiais laikotarpiais išryškėjusias moterų grupes, kurios tarpusavyje skiriasi savo pobūdžiu, vieta visuomenėje, gyvenimo būdu, asmenybės bruožais. Tokios grupės susikuria bemaž vienodų vertybių, veiklos turinio bei kultūrinių normų pavyzdžiu, jų gyvenimo būdas kartais yra ir ankstesnių laikų modelių tąsa. Šios grupės skiriasi nuo kitų socialinių darinių tokiomis elementais, kaip socialinės pozicijos, veikla, jos kryptingumas, materialiniai pagrindai, simboliai, vertybės, elgsena. Įvairių motyvų ir aplinkybių vedamos moterys pakliūva į vienos ar kitos pakraipos socialines grupes, randa savo vietą, perima ir toliau vysto jų normas ir nuostatas. Reikėtų sutikti su A. Giddensu (Giddens, 2000, 15), jog modernybė kuria diferenciaciją, išskyrimą ir marginalizaciją.

Straipsnyje atskleidžiami didikių moterų namų ir keliavimo bruožai, jų asmenybių individualumo raiška, estetinė patirtis. Straipsnyje pateikiami sovietinio laikmečio kaimo moterų identifikacija su darbo vertybėmis bei ūkinio ir asmenybės savarankiškumo bruožai atgavus nepriklausomybę, analizuojama įgauta moterų ūkinė ir asmenybės raiška. Autorė pateikia medžiagą, kuri liudija, jog įvairios grėsmės (ir ligos) sudaro sąlygas fiziniams traumoms, neįgalių moterų sluoksnio atsiradimui; moterų istorijos liudija neįgalaus kūno patirtį, moterų rūpinimąsi negalinčiais judėti šeimos nariais.

Pagrindiniai žodžiai: moterų grupės, aristokračių gyvenimo, kaimo moterys, neįgaliųjų būklė.

Įvadas

Tyrimo problema ir aktualumas

Galima manyti, jog feministinėje ir kitoje literatūroje aprašytos moterų darbo, švietimo, verslininkių, feministinio judėjimo dalyvių, politikų, egzistencinių išgyvenimų, identiteto pokyčių, marginalių problemos, tačiau dar daugiau praeities ir dabarties moterų grupių pobūdžio lieka neišryškinta. Trūksta įvairių profesijų (pvz., mokytojų, medikių, teisininkių, tarnautojų, ūkininkių, dėstytojų ir studenčių, sportininkių, mokslininkių, menininkių ir kitų), amžiaus (jaunų ir vyresnių), vienišų ir šeimyniškų, emigrančių, pensininkių, miestiečių ir kaimiečių ir kitų grupių gyvenimo būdo vaizdų.

Šiuolaikinės moterys bei jų grupės įvairiai bendrauja vienos su kitomis, kitais sluoksniais, tarp jų yra ir konkurencijos, individualizacijos, kovingumo, ir susivienijimo elementų. Svarbu, jog buvimas tokiose grupėse padeda tapti tinkamomis pilietėmis, šeimos, grupės ir visuomenės, valstybės narėmis. Todėl būtina drąsi moterų laikysena, kovingumas ir siekis įveikti sunkumus. Gilinantis į grupių subkultūrų pobūdį, jų vertybių turinio skirtumus, įsitraukimo į socialinius tinklus, susitaikymo ir prieštaravimo būsenos ir kitų palaikymo siekimas, pripažinimo visuomenėje siekiai. Įvairių moterų grupių veiklos ir vertybių reikšmės reiškia nuolatinę šių grupių vystymosi bei diskurso visuomenėje sklaidą.

Autorė nagrinėja XIX a. aukštuomenės moterų

namų ir keliavimo bruožus, jų asmenybių individualumo raišką, tradicinės kultūros išugdytų moterų valstiečių triūso aspektus; straipsnyje taip pat analizuojama ir neįgaliųjų moterų skaudė patirtis. Šių moterų grupių veiklos ir patyrimo skirtingumas parodo, kaip veikiant įvairioms aplinkybėms ir tradicijoms išsivysto nevienodi gyvenimo pasauliai bei skirtinga socialinė ir kultūrinė moterų reprezentacija.

Tyrimo objektas – kai kurių moterų grupių gyvenimo būdo bruožai, socialinių ir egzistencinių problemų aspektai.

Darbo tikslas – atskleisti kai kurių moterų grupių (aristokračių, valstiečių, neįgaliųjų) padėties bruožus, jų socialinius ryšius, individualumo raišką.

Tyrimo uždaviniai:

1. Pateikti didikių moterų namų aplinkos ir keliavimo bruožus, jų individualumo raišką, estetinę patirtį.
2. Atskleisti sovietmečio kaimo moterų identifikaciją su darbo vertybėmis.
3. Parodyti moterų ūkinio savarankiškumo bruožus atgavus nepriklausomybę.
4. Pateikti rizikos visuomenės grėsmių pobūdį ir neįgalių moterų būklės apibrėžtį.

Teoriniai tyrimo pagrindai

Stratifikacijos koncepcija leidžia išvystyti visuomenėje įvairius socialinius sluoksnius bei grupes,

išryškinti jų ypatumus ir skirtumus. Socialinės stratifikacijos sričiai priklauso ir moterų kaip didelės socialinės demografinės grupės pasiskirstymo pagal statusą, socialinę distanciją, profesijas, išsimokslinimą, pajamas, šeimines padėti, amžių, tautinę situaciją, gyvenimo stilių ir pan. analizė. Šių grupių dalyvavimas visuomenėje yra skirtingo efektyvumo, jos kuria skirtingas materialines ir kultūrinės vertybes, bet savo buvimu praturtina ją įvairiais aspektais.

Moterų grupės yra susikūrusios panašių vertybių, veiklos turinio bei kultūrinių normų pavyzdžiu. Anot M. Frankowskio (Frankowski, 2004, 42), kiekviena grupė turi savo socialinę mikrosistemą arba organizaciją, tapačią socialinei struktūrai, grupės struktūra yra socialinės struktūros porūšis, lemiantis pogrupių ir narių pavaldumą. Grupės struktūrą sudaro ir tokie elementai, kaip materialiniai pagrindai, vertybės, simboliai, elgesio pavyzdžiai, tarpusavio santykiai.

Remiantis visuomenės susisluoksniavimo (*Lietuvos socialinė struktūra*, 2005) ir įvairių moterų socialinių grupių tapatumo bei raiškos sampratomis (*Feminizmo eskursai*, 1995; De Beauvoir, 1996), straipsnyje nagrinėjami šių grupių savęs supratimas, atstovavimas, vieša ir privati erdvė, subjektyvumas, socialinio ir šeiminio gyvenimo bruožai, jų pokyčiai istorijos eigoje. Čia atskleidžiami moterų socialiniai vaidmenys, santykiai aplinkoje.

Tyrimo metodika

Socialinė tikrovė analizuojama remiantis sociologinėmis kategorijomis; taikomas gyvenimo istorijų metodas (Bertaux, 1998), kuris suteikia kompetenciją subjektui. Naudojant egzistencinės ir fenomenologinės sociologijos koncepcijas darbe analizuojami įvairaus tipo moterų savirealizacijos, jos santykių su pasauliu, individualizacijos vaizdiniai grožinėje literatūroje, žiniasklaidoje. Remiantis apklausų rezultatais, daug vietos autorė skiria kai kurių moterų grupių būklei, jų gyvenimo ypatumams, asmenybės bruožams, integracijai į visuomenę.

Autorė nagrinėja XIX a. aukštuomenės moterų, šiuolaikinių valstiečių moterų, neįgalųjų patirtį. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kaip veikiant įvairioms aplinkybėms ir tradicijoms išsivysto nevienodi gyvenimo pasauliai bei skirtinga socialinė ir kultūrinė moterų reprezentacija.

Tyrimo rezultatai

Aristokratės: individualumo paieškos

Remdamasi XIX amžiaus autorių (Giunterytė Puzinienė, 2005; Frankas, 2001; Moravskis, 1994) pasakojimais apie to meto visuomenę, straipsnio

autorė tyrinėja aristokratių sluoksnio gyvenimo ypatumus. Šio laikotarpio žymės – tai kapitalizmo vystymosi ir pilietinės visuomenės pradžios laikas; šis amžius apskritai – dideliu greičiu plūstanti civilizacija, techninė pažanga, demokratinės visuomenės plėtra, visuomenės skaidymosi į grupes su skirtingais interesais metas. Moterų suaktyvėjimas, platesnės šio sluoksnio vystymosi galimybės sukelia pokyčius visuomenėje, daro ją dinamiškesnę, pažangesnę.

XIX a. visuomenę sujudo Napoleono ir Rusijos karas, feodalinių liekanų naikinimas. Laikmetį apibūdina ir nesubrendusios demokratijos, pilietinių teisių ieškojimo, didėjančio racionalumo, savo tapatumo raiškos laisvės, politinės, tautinės, profesinės sąmonės atsiradimas.

Nors to laikotarpio visuomenės struktūroje šeima yra dominuojanti santalkos forma (visuomenė, galima sakyti, yra šeiminė, nes ši organizacijos forma yra asmenybės identiškumo pagrindas, čia palaikoma tvarka, vyksta jaunimo socializacija, diegiamos religinės vertybės, gaminami produktai ar prekės), moterys jau vis gausiau dalyvauja socialinio, pobūdžio judėjimuose, jų galia vis labiau išsilaisvina. Moterys kviečiamos įsijungti į civilizacinės pažangos vizijos įtvirtinimą, paskirti save ne tik privačios, bet ir viešos sferos plėtrai. Vis daugiau moterų siekia ekonominio nepriklausomumo, stengiasi šviestis, suprasti pasaulį. Jos tampa įvairių interesų grupių narėmis, įsitraukia į valdymo – paklusnumo santykius už namų sferos. Keičiasi jų elgsenos modeliai, moterys tampa laisvesnės (ir mobiliosnės fiziškai), sąmoningesnės, jos veikia besiremdamos savo tikslais ir interesais, nauju patyrimu, puoselėja naujas viltis. Socialinis mobilumas būdingesnis viduriniojo ir aukštesniojo sluoksnio moterims. Auga miestai, vyksta migracija iš kaimų, žmonių gyvenimo būdo pokyčiai. Miestas, kitaip negu kaimas, supriešinamas su gamta, čia gyvenama pagal laikrodžio tvarką, atmetamas gamtos ritmas. Tai ir galimo bedieviškumo, laisvės nuo bendruomenės saitų, net nuodėmių vieta (žr. Žemaitės apsakymą „Miestas“ apie kaimo merginos nuopuolį).

Pirmojoje XIX a. pusėje dar gyvos Lietuvos aukštuomenės gyvenimo tradicijos. G. Giunterytė Puzinienė pažymi, jog tuo metu pirmosios šalys Tiškevičių, Četvertinskių, Volodkovičių, Vavžekių, Vankavičių, Sulistrovskių, Römerių, Grabovskių, Pliaterių, Abramavičių, Radvilų šeimos gyvendavo gražiausiuose rūmuose: Tiškevičių, Paco, Fitinchofo, Pomarnackių, Olizaro, Vankavičių ir t. t. Jos pastebėjimu, tuomet „Vilnius buvo sklindinas žmonių, gražus, turtingas, jį gyvino teatrai, koncertai, baliai ir pietūs. Visur dalyvaudavo ir besimokan-

tis jaunimas. Be kviestinių susirinkimų, kas vakarą buvo galima smagiai praleisti laiką bet kur, užėjus su paprastu vizitu. Dieną visi būdavo taip užsiėmę, kad net vizitai, kuriuos vėliau buvo madoje daryti popiečio valandomis, anuomet prasidėdavo sutevus ir trukdavo iki vidurnakčio, o tai labai pagyvindavo gatves, kuriose būdavo šviesu nuo ugnies“ (Giunterytė Puzinienė, 2005, 50).

Vilniaus centre tuomet buvo nemaža religinio gyvenimo vietų, pvz., Dominikonų gatvėje įsikūrusios dvi bažnyčios: Dievo gailestingumo (su varguolių prieglauda) ir šv. Dvasios (čia ilgai veikė vienuolynas, būdingi paslaptingi požemiai). Čia buvo daug svarbių pastatų – Sapiegų rūmuose įvairiu laiku veikė Pijorų kolegija, Bajorų institutas, moterims reikšmingas rusų Marijos merginų institutas, 1806 m. įsikūrė pirmasis miesto paštas, vėliau 40 metų veikė Marijos Šlapelienės knygynas, kur buvo pardavinėjamos ir lietuviškos knygos. Čia turėjo savo namus didikai Nagurskiai, Sapiegos, Vainos, Zavišos, Bžostovskiai, Oginskiai ir kiti. Trakų gatvė buvo viena turtingiausių ir gražiausių, užstatyta mūriniais namais. Čia jau XVI a. mediniais vamzdžiais iš Vingrių šaltinių vanduo tekėjo į Šv. Jono, Trakų, Dominikonų gatvėse buvusius didikų namus, į pranciškonų, dominikonų, jėzuitų vienuolynus. Trakų gatvėje rūmus turėjo didikai Goštautai, Chreptavičiai, Oginskiai, Pliateriai, Radvilos, Sapiegos, Tiškevičiai, Umiastovskiai, Sulivstrovskiai, Karpiai (kai kurie ir po kelis) ir kiti; čia stovėjo aukštų bažnyčios dignitorių rūmai (Čaplinskas, 2008, 9–10).

Aristokratėms buvo svarbios ir viešoji, ir privati erdvė. Namai, namai – tai reikšmingas socialinis darinys, kur patenkinami privatumo, saugumo, fiziniai, intymumo poreikiai, atsispindi šeimos, asmens materialinis, vartojimo, vaikų socializacijos, pagaliau to meto visuomenės gyvenimas. Kaip rašė G. Simmelis, namai – tai moterų kultūros nuopelnas. Namų dydis ir įranga ypač XIX a. atspindėjo visuomenės struktūrą, šeimos vietą toje struktūroje. Gyvenimas didesniame ir gausiau, puošniau įrengtame name, rūmuose reiškė aukštesnes šeimos pozicijas. Namai, jų įrengimas – tai savo statuso parodymas. Aristokratės moterys gyvendavo puošniuose rūmuose; didikių vaikams didelį įspūdį darė „itališko stiliaus rūmai su laiptais iš lauko, su kupolu, apkaltu skarda ir todėl spindinčiu saulės spinduliuose, kurių mes vaikiškai vadinome *bombela* [...]. Akyse man stovi didžiulės menės ir jose kabantys dailininkų nupieyti paveiksliai, salė su egiptietiškomis freskomis ir mažas kabinetas“ (Giunterytė Puzinienė, 2005, 26). Prisimenami ir kvapai: „Iki šiol man kvepia razetų, leukonijų, gvazdikų ir rožių puokštės, kasdien

atnaujinamos ant mano mamos tualetinio staliuko“ (Giunterytė Puzinienė, 2005, 26).

Socialiniai ir giminystės ryšiai buvo esminiai kilmingųjų gyvenime („ją pažinojo ne tik visa giminė, ji buvo sava ir Berlyno, ir Peterburgo dvare“). Aristokratėms buvo svarbus to pat ar viršesnio rango didikų pripažinimas: „[...] Jekaterina ją priimdavo kaip gerą pažįstamą, laikė savo *intimes* vakarėlių Ermitaže nuolatine dalyve; vėliau, pagerbta abiejų monarchijų, Marijos ir Jelizavetos, draugyste, dažnai joms ir carui Aleksandrui sugalvodavo visokių pravardžių, kurias jie vartodavo rašydami jai ir vadindami ją Adoracija. Ji nesivaržė ir su kunigaikščiu Konstantinu: kalbėdama su juo ir apie jį, viešai vadino Hurluberlu“ (Giunterytė Puzinienė, 2005, 22–23).

Aristokračių kelionės kaip mobilumas erdvėje, kaip būdas siekti naujų identiškumo formų buvo gana paplitęs – to reikėjo, siekiant sutvarkyti nuosavybės reikalus, be to, palaikyti giminystės ir solidarumo ryšius. Giunterytė Puzinienė rašo: „Mano motina didžiąją savo gyvenimo dalį praleido Lietuvoje šalia tėvo, kuris, turėdamas daug žemių ir rezidencijas Gardine ir Ukmergėje, pakaitom jose buvodavo, bet, gimusi ir išauklėta Varšuvoje, ji visą laiką ilgėjosi Karalystės. [...] nukeliavusi į Varšuvą, jausdavosi kaip namie“ (Giunterytė Puzinienė, 2005, 21–22). Dažniausiai būdavo vykstama iš miesto į dvarus, kur šeimos praleisdavo vasaras, o žiemą – atvirksčiai. Varšuva vilnietes didikes traukė madingesniais salonais, didesne prabanga, rafinuotesniu moterų elgesiu; anot autorės, „laiko dvasios, tiksliau, materialinio gyvenimo atmosfera Varšuvoje buvo keliais laipsniais aukštesnė [...] Kaip paveikslėliai pirmosios Varšuvos damos: kunigaikštienė Mykolienė Radvilienė, kunigaikštienė Jablonovska, grafiene Pranciškienė Polocka, Žiščevska, ponia Stažinska iš Mostovskių ir kt., garbiniuotais plaukais, ilgomis garbanomis *a la* Sevinjė didelėmis iškirptėmis kaip Diubari ir Pompadur, pusiau gulomis įsitaisiusios ant kušečių, išsiritusios, įgriuvusios į žemus rokoko stiliaus arba pakilusios ant gotikinio stiliaus aukštų tarsi klausyklos fotelių, prisidengusios vėduoklėmis, klausėsi pasilenkusios prie jų kavalierių. Kaip visa tai atrodė madinga – tarsi iš žurnalo, kaip intrigavo tas, kurios iš mamos miegamojo tarsi iš grotuotos ložės žvelgė į visą tą prašmatnybę“ (Giunterytė Puzinienė, 2005, 224–225).

Keliones galima apibūdinti kaip įvairių kraštų bei vietų lankymą, kaip laisvanorišką vyksmą, dalyvavimą vartojimo, pažintinėje ir vaizdų kultūroje. Keliautojai susiduria su vietos naratyvais, žmonėmis, ženklais, simboliais, vaizdais. Kelionių

atsiminimų tekstuose ar vaizdinėse formose galima išvelgti įvairaus tipo diskursus – su savais ir svetimaisiais, apie vietų ypatumus, vietų praeitį, kultūrinius įvykius, tautų charakterius, santykius tarp keliautojų ir vietinių gyventojų. Įvairiais laikotarpiais skyrėsi žmonių keliavimo motyvai, materialinės sąlygos, kelionių kultūriniai interesai (Berger, 2004; Fussell, 1987).

Kelionėms būdavo ruošiamasi: sudaromi maršrutai, apie galimą atvykimą perspėjami giminičiai: „Vasarą išsiruošėme į Varšuvą, pas močiutę Tyzenhauzienę [...]. Nuo Vilniaus pašto karieta keliavome Lydos keliu Slonimo ir Bresto link. Nors ir pašto karieta, bet daug kur pakeliui užsukdavome. Į kelionės programą buvo įtrauktos kelios viešnagės pas gimines ir bičiulius [...]. Nuo Zdzenciolo stotelės į šoną stovėjo Žaludkas [...] Po penkių dienų [...] Nakryšiuose mūsų jau laukė iš anksto įspėta mano tėvo teta, rimtoji ponia Stravinskienė [...] Kita diena buvo sekmadienis. Po šv. Mišių suvažiavo visi kaimynai – Dmochovskiai, Korsakovai [...]. (Giunterytė Puzinienė, 2005, 83–84).

Kelionėms reikėjo daug pastangų, jos suteikdavo daug vargo, bet didikės buvo fiziškai gana judrios. J. Frankas savo prisiminimuose rašė apie tuomet vyravusią „kelionių infrastruktūrą“, saugojusią aukštuomenę: „Ilsėdamiesi Liubline, matėme pravažiuojant kunigaikštienę Čartoriską – Austrijos maršalo kunigaikščio Adomo žmoną, Vilniaus universiteto kuratoriaus motiną. Ji kažkur vyko iš savo rezidencijos Pulavuose; jos gurguolė mums leido įsivaizduoti, kaip keliauja lenkų magnatai. Pusediniu ankščiau pasirodo lovų, kilimų, drabužių, indų, virtuvės rykų, maisto, vynų, porterių, likerių prikrauti furgonai ir brikos. Tarnai viską paruošia *karčiamose* (tam tikros smuklės, kur mažai kambarių su neišdaužytais langų stiklais), kad atvykę šeimininkai rastų valgio ir paruoštą gultą. Jie pastato lovas, išdėlioja tualetų reikmenis taip, kad patalpa kuo daugiau panašėtų į ponų būstą. Gausiai viską iškvėpina. Karčiamose to itin reikia, nes jas paprastai laiko žydai [...]. Išvykdami magnatai ne kažin ką tesumoka: tik už malkas, šiaudus ir pašarą arkliams“ (Frankas, 2001, 42–43).

Buvo vertinama ir įvairiais būdais pabrėžiama didikės asmenybė; moterų grožis buvo itin svarbus jų broožas; memuaruose skaitome: „Gražioji karalienė dalyvavo baliuje, surengtame jos garbei“, „kunigaikštis de Linė ir kunigaikštienė vaivadienė buvo dvi išskirtinės asmenybės, grynai europietiškos“ (Giunterytė Puzinienė, 2005, 22), „mano močiutės grožis skyrėsi nuo kitų moterų tuo, kad plaukai pražilo jai esant kokių trisdešimties metų, ir jos skaistus, jaunas veidas, aprėmintas žilų plaukų,

atrodė tarsi rožė po ankstyvu sniegu, gal todėl ji mėgo į plaukus įsismeigti gyvą rožę“ (Giunterytė Puzinienė, 2005, 22). Namų atvirumas savo sluoksniu atstovams ir jų panašumas į saloną, aukštuomenės moterų palankumas ir dėmesys svečiams pelnydavo pripažinimą ir pagarbą: „Ponia Lopacinska buvo sutverta gyventi didžiajame pasaulyje, nes pasaulis jos neatitraukdavo nuo Dievo, tik atveddavo naujų draugų; laiko ir širdies jai užtekdavo viskam. [...] atviri namai laukė, kvietė ir vaišino visus taip, kad niekur nebūdavo taip linksma, kaip kad čia, šeimininkė dar kiekvienam atskirai, kad ir nereikšmingiausiai figūrai, norėjo ir mokėjo pasakyti malonų žodį, net parodyti draugiškumą, nes ji buvo palanki visiems ir visada. [...] kartais ten susirinkdavo per šimtą svečių, ir būdavo nelengva dėmesio skirti visiems vienodai.“ (Giunterytė Puzinienė, 2005, 280). Tad tarp didikių buvo vertinama mokėjimas bendrauti, drąsa, linksmumas: „Ji buvo linksma, guvi, lakios vaizduotės, drąsi ir nebijanti pasakyti, ką jaučia ir galvoja, nesunkiai galėjai suprasti ją ateinant, nes jau iš tolo skambėjo ištiktukai“ (Giunterytė Puzinienė, 2005, 22). Grožio siekimas, mados paisymas šiam sluoksniui buvo ypač būdingas; prisiminimuose buvo rašoma: „Celina Sulistrovska [...] su motina lankė visus pažįstamus, vilkėdama baltą atlasinį apsiaustėlį ir užsidėjusi tokią pat skrybėlaitę [...] Panelė Liudvika, prisiskaičiusi Bairono ir kamuojama kažkokio širdies kataklizmo, pasirodydavo baliuose tarsi tragedijos įsmeninimas, vilkinti arba tik juodais, arba vien tik baltais drabužiais, su karūna, kurią sudarė dideli auksiniai plaukų smeigtukai, susijuosusi stora šilko virvele“ (Giunterytė Puzinienė, 2005, 113). Svarbus vyrų vertinimo rodiklis – jų elgesys su moterimis, dosnumas: „Jis buvo [...] tikras ponas ir nepaprastai galantiškas su moterimis. Mėgo pasirodyti, ir, žiemodamas mieste, su dukromis rengdavo prašmatnius balius ir šventes, laikė puikius arklius, dosniai mokėdavo už ložes ir krėslus labdaros renginiuose, buvo išdidus, mandagus, bet su vaikais elgdavosi šalta“ (Giunterytė Puzinienė, 2005, 26).

Kaimo moterų rūpesčiai

Apibrėžiant moters būklę, svarbi tampa jos identiteto problema. Vis dažniau iškyla klausimų, susijusių su vaidmenų keitimu, naujų išpareigojimų prisiėmimu. Identitetas yra savęs, savojo aš samprata arba vizija; feministinėse teorijose tai suvokiama „kaip projektas, kai moterys tarpusavyje, anapus pagrindinių vyrų diskursų sukuria naująjį ‚aš‘ ir iškovoja šiam ‚tikram‘ (autentiškam) moteriškam identitetui visuomeninę teisę“ (Koivunen, Liljestrom, 1998, 83).

Moters identiteto turinį gali sudaryti savo asmens bruožų skirtumo nuo kitų, savo veiklos ir vaidmenų suvokimas, pripažinimas, jog ji priklauso vienai ar kitai vietai, tautai, religijai, grupei. Identiteto pokyčiai susiję ir su kai kurių žmogaus teisių ar bruožų (kartais anksčiau nuslopintų) nauju atradimu, tai yra savotiškas visą gyvenimą besitęsiantis griovimo ir kūrimosi procesas. Galima manyti, kad istorinis metas, visuomeninė santvarka žmogaus identiteto kaitai suteikia vienokį ar kitokį foną ir pagreitį; socialinio gyvenimo uždarumas ar atvirumas, kultūros stabilumas gali pagrįsti tapatumo primetimą ar pasirenkamumą, savimonės raiškos formų atsiskleidimą.

Po nepriklausomybės atkūrimo prasidėjęs modernizacijos laikotarpis susijęs su daugeliu iššūkių – vietovių socialinių struktūrų pokyčiais, naujų interesų grupių kūrimusi; anot J. M. Berry (Berry, 1989, 4), tai organizuota individų, kuriuos sieja toki pat tikslai, struktūra, mėginanti paveikti viešąją politiką, atsiradimas. Ilgesnis buvojimas vienoje ar kitoje vietoje formuoja žmonių bendrumo, kolektyvinio tapatumo sąmonę, o, kita vertus, formuoja ir individualumą. Pereinant visuomenei į sudėtingesnę būvį, žmonėms išsiplėčia galimybės dalyvauti pliuralistiniame įvairių socialinių jėgų judėjime, jie skatinami išreikšti savo interesus, prisijungti prie naujų grupių, kurios pasireiškia kaip socialinio gyvenimo tvarkytojos. Visuomenės pokyčiai susiję su naujų socialinių galių išryškinimu, naujų lyderių bendruomenėse veikla. Po nepriklausomybės atkūrimo, veikiant administracinėms reformoms, kinta savivaldybių tvarkomų vietovių gyventojų būklė, atsisakoma centrinės ir vietinės valdžios komandinio pobūdžio santykių. Tiek didesniuose centruose, tiek mažesnėse gyvenvietėse atsiranda naudingi mainai tarp darbdavių ir samdomųjų, tarp žmonių kuriasi rinkos santykiai. Kaimo vietovė vertinama gerai, jeigu joje įsikūrusios reikalingos bendruomenei organizacijos, vietų sutvarkymas patenkina pagrindinius žmonių poreikius, atitinka šiuolaikinius reikalavimus. Moteris apžvelgia apylinkės vaizdą, vietovės pokyčius: „Miestelyje yra labai geras seniūnas, labai pradėjo gražiai tvarkytis. Daug atsirado prekybos vietų, parduotuvių, o čia šitie pastatai – mokykla, ambulatorija, seniūnija, bendrovė, kultūros namai anksčiau pastatyti, dabar čia mes naujo nieko neturim. Rūpinamasis tvarka, švara, kapinės aptvertos, bažnyčia prieš kelis metus atšventė jubiliejų – buvo iš pagrindų suremontuota, tai didelės iškilmės buvo“. Respondentės pasakojimas leidžia suvokti visuomeninių valdų būklę, tinkamą jų kontrolę ir priežiūrą, kuri ypač priklauso nuo bendruomenės aktyvistų, pareigūnų veiklos.

Visuomenės nuomonė demokratinėje valstybėje taip pat tampa svarbia jėga, kontroliuojančia visuomeninių erdvių ekologinę, estetinę, higieninę, tausaus naudojimo padėtį, be to, daro įtaką ir žmonių gyvenimui. Vietovė atspindi regiono ekonominį ir kultūrinį išsivystymą, tradicijas. Ir kaimo bendruomenėse formuojasi globalizacijos sąmonė, kaip atvirumas kitoms kultūroms, susipažinimas su jų ekonominėmis ir socialinėmis problemomis bei pasiekimais. Krašto žmonės įsitraukia į tarptautines institucijas, susisaisto su jų veikla, kultūrinio palikimu; jų socialiniai aktoriai gali papildyti ar net išstumti vietinius identitetus ar orientacijas. Plinta, maišosi ir naujos technologijos, informacija bei papročiai kaip globalizacijos turinį kuriantys veiksniai. Anot Z. Baumano, globalizacija – tai procesas, veikiantis ir pasaulio restratifikaciją.

Kaimo moteriai visada buvo svarbi identifikacija su darbo vertybėmis. Tapatinimasis su kokiomis nors vertybėmis nėra savitikslis ar galutinė savi-raiška, tai sutampa su išsąmoninta ar neišsąmoninta patirtimi, jos raida. Iš tyrinėtų sovietinio laikotarpio moterų istorijų medžiagos galima tvirtinti, kad jų vaidmenys kaip svarbi identiteto dalis buvo primesti tuometinių socialinių santykių. Štai ilgametė melžėja pasakoja apie savo darbo ypatumus ir sąlygas: „23 metus karves melžiau. Iš sykių buvo sunku, nors nereikėjo rankomis, melžem su aparatais. Labai sunku būdavo nešti tokias dėžes sukaltas su runkeliais; dvejose nešdavom karvėm šert. Dar su tokiais dideliais kašikais nešdavom karvėms silosą, supildavom joms; buvo labai sunku. A paskiau jau atsirado vagonėliai, jau buvo labai gerai. Karvių buvo nemažai, tvartuose stovėjo keturios grupės. Iš karto turėjau nedaug, o paskiau po 30–35. Atsibosdavo, būdavo. Pirma rankos tai ne tiek jau skaudėjo, o dabar labai tirpsta, skauda. Iš sykių tris sykius pamelžiam. Atvarydavo karves į tvartą, mes prisirišam, pasimelžiam ir vėl išleidžiam. A paskiau tik du sykius – ryte ir vakare. Rytą vasarą labai anksti eidavom, kokiom trim – pusę keturių keldavomės, nes šešios valandos – jau karvės turi lauke būt (atvažiuodavo direktorius žiūrėt). O mes šešiom jau namie – reikia savo karvę pasimelžt, viską prisiziūrėt. Paskui reikia jau veršiukus girdyti (nuvažiuoji su dviračiu). Vakare vėl eini – pirma lovius ten išsi-valai, tuoj pasiruoši, biškį pakratai, karves atvaro, duodam miltus, pamelžiam, šukuojam. Pareinam apie aštuntą“. Pateikta dviejų dešimtmečių moters gyvenimo raida atskleidžia griežtą, darbo santykių reguliuojamą jos dienų ritmą, įtemptą balansavimą tarp darbo ir namų; veikla čia pabrėžiama kaip fiziškai tvirto kūno patirtis. Šios moters (atstovaujanti tūkstančiams kolūkinių laikų fermų darbi-

ninkiu) tapatumas buvo grindžiamas įsipareigojimu nuo ryto iki vakaro dalyvauti darbo procese, net neabejojant šios veiklos pasirinkimu. Pasakojime galime pajusti moters išgyvenimus (darbo sunkumą, monotoniją) kaip tam tikrą laikmečio duotybę, bet ir įsisąmonintą savikontrolę. Moteris save reprezentuoja kaip su darbo veiksmis ir užduotimis susijusią būtybę, susirūpinusią kasdienine kova už darbo vietas ir namų priežiūrą. Savo realybę ji išgyvena ypač kūniškumu, kūno pavaldumu darbo reikmėm. Stiprus moters kūnas yra tarsi aparatas, kuris valios pastangomis įtraukiamas į efektyvaus darbo procesą (kuris yra socialiai valdomas), tai nėra „atsikariautas“ ir kosmetinėmis operacijomis tobulinamas (tos idėjos atsispindi vėlesniame moterų mąstyme) kūnas. Tai sutampa su M. Foucault mintimi, jog „didele dalimi kūną, būtent kaip gamybos jėgą, persmelkia valdžios ir dominavimo santykiai [...] Kūnas tampa naudinga jėga tik tada, kai jis gamina ir kartu yra pavergtas“ (Foucault, 1998, 35). Į valdymo ir baudymo sistemas, anot jo, „reikia žiūrėti kaip į tam tikros „kūno politikos“ dalį: [...] jų taikinyis yra kūnas – kūnas ir jo gyvybinės jėgos, naudingas kūnas ir paklusnus kūnas, kūnas, kurį galima paskirstyti ir padaryti nuolankų [...] Valdžios santykiai jį apglėbia iš visų pusių. Jie įsiskverbia į jį, paženkliną, muštruoja, kankina, verčia dirbti, dalyvauti ceremonijose, reikalauja, kad jis kaip nors atsilieptų“ (Foucault, 1998, 34). Taigi kūno panaudojimo forma yra susijusi su moters socialine apibrėžtimi, visuomenės normomis ir lūkesčiais. Kaip žinia, rinkos ir vartojimo visuomenėje atsiranda ir suklesti įvairios naujos moters kūno „apdoravimo“ ir rūpinimosi kūnu strategijos, pagrįstos chirurginiu išvaizdos koregavimu, sveika mityba, fiziniu tobulinimu, sekso praktika. Kūnas kaip „nuosavybė“ vis labiau apmąstomas, „disponavimas“ juo (panaudojimas darbui, giminės pratęsimui, sportiniams pasiekimams, manekenės karjerai) tampa pačios moters pasirinkimo problema.

Žemės turėjimas atgavus nepriklausomybę tampa vienu iš svarbių rodiklių, kuriuo remiantis kaime vyksta socialinė diferencijacija, kaimo bendruomenės pasiskirstymas. Anot liberalizmo teoretiko M. Rothbard'o, „vienintelės žmogaus teisės – tai nuosavybės teisės, nes [...] kiekvienas individas yra savo paties savininkas, savo paties valdovas [...] visos „žmogaus teisės“ gali būti redukuotos į nuosavybės teises (Degutis, 1998, 85). Vėl įsivyravus šalyje privatinės nuosavybės santykiams, žmonėms atsiranda galimybė laisvai savarankiškai veiklai, galimybė nukreipti savo valią ir sprendimus konstruojant savo gyvenimo būdą, tvarkant nuosavybę.

Ir vyresnio amžiaus moterims kartais svarbu jų

vaidmenys ir socialinis statusas; moteris, atgavusi žemę, sako: „Prie sovietų aš buvau tik melžėja, karves melžiau, o dabar esu šeimininkė“.

Moteris pasakoja apie savo ūkininkavimo kelį: „Net nežinau, kodėl mes pradėjom. Išėjo iš bendrovės mano tėtis, atsiėmė savo žemę – nu taip ir pradėjom. Jis pirmus metus vargo vienas – 12 ha teturėjo, o paskui nusprendė, kad reikia susidėti visiem. Tai dabar dirbam mes ir mano brolis – kartu dvi šeimos. Tai dar ir tėvukas kiek jisai valioja tiek padeda, bet jau pagrindiniai darbuotojai tai mano vyras ir mano brolis. Tai pradėjom nuo tų 12 ha, o paskui metai iš metų plotai plėtėsi, paskui 50 ha – daugyn daugyn, o dabar tai dirbam – va kai deklaruom tas žemes, tai buvo 348 ha per abi šeimas“.

Ne vieni ūkininkai tik pradėję savarankiškai dirbti savo ūkyje galėjo įsigyti tik seną ir jau prastos kokybės techniką. Prasigyvenę ūkininkai šią techniką stengiasi keisti geresne: „Susipirkom techniką. Pirmiausia tai pradėjom nuo vikšrinio traktoriaus, pirkom seną vikšrinį traktorių, o paskui metai iš metų vis pirkom techniką - pirmiausia tai nusi-pirkom traktorių, nes su tuo vikšrinu tai jau kaip didesni plotai tai jau nepaarsi, iš Litagos kreditan pirkom; jau kreditą atidavę, išsimokėję pilnai už traktorių. Dabar jau žiūrim vakarietišką techniką susipirkt, jau beveik susipirkę, reikia dabar dar naujo kombaino ir džiovyklos“, – pasakoja moteris (žr. Baltrušaitienė, 2002, 34).

Po ilgalaikio asketizmo socialistinėje visuomenėje, šiuolaikiniam periodui būdinga vartojimo „hedonizmo“ protrūkis, pasižymintis įvairių poreikių ir norų klestėjimu ir jų patenkinimu. Dabar vartojimo modeliai krypsta į Vakarų kultūrą, įsiva- vinami nauji gyvenimo stiliai bei skoniai. Pasak P. Bourdieu, gyvenimo stilius yra klasinės pozicijos išraiška; vartojimo stiliai yra priemonė atskleisti „kultūrinį kapitalą“, socialiniai skirtumai yra žymi-mi būtent skoniais, kurie yra klasių *habitus* dalis.

Vartojimo visuomenės samprata pabrėžia aktyvų individų dalyvavimą šioje reikšmingoje veik-loje; anot P. Sulkuneno, vartojimo visuomenės koncepcijos atsiradimas yra tarsi demarkacinės linijos nubrėžimas, reiškiantis šiuolaikinės epochos lūžį ir pokyčius. Industrinės modernios visuomenės koncepcijoj būdavo pabrėžiama gamyba, kaupimas, racionalumas, o naujoji vartojimo visuomenė išreiškia gėrybių įsigijimą, jų eikvojimą, aplinkos ir paties žmogaus (bei grupės) nuolatinį gyvenimo stiliaus konstravimą. Čia reikšmingi tampa tokie veiksmų rezultatai kaip malonumas, pasitenkinimas, patrauk-lumas, o darbas dažnai nėra pagrindinė siekiamybė ir vertybė. Demokratinė gausos visuomenė susijusi su nuolatine pasirinkimo galimybe, koncentruoja-

masi į skirtybes; viskas yra atvira pasirinkimui. Tad vartojimo kiekybė ir kokybė yra svarbūs, nes tai siejasi su visuomenės pokyčiais, technologine, materialine ir žmonių santykių kultūra, žmonių gyvenimo stiliumi, jų savijauta, idealų bei troškimų turiniu. Posocialistinėse šalyse (ir Lietuvoje) vartojimas tampa siekiniu, išreiškiančiu ir perėjimo į demokratinę santvarką bei rinkos ekonomiką etapo sėkmę. Visuomenės nariai vis labiau ištraukia į kultūrinę, darbinę, visuomeninę veiklą, ir į „civilizacinės kompetencijos“ (P. Sztompkos terminas) atstatymą.

Vartojimo kultūra apima plačius ir įvairius žmonių poreikių, tapatinimosi su tam tikra veikla bei požiūriais aspektus: tai ir švenčių vaišės, drabužių estetika, buto patogumai, atostogavimo būdai, dalyvavimas mugėse, pirkimo ir pardavimo reiškiniai, lietuviškų ar užsieninių prekių pasirinkimo motyvų skirtumai ir pan. Didelės grupės ar šeimos, asmens aktyvus dalyvavimas vartojimo veikloje kuria tam tikrą kultūrinį kapitalą, yra jų reprezentacijos visuomenėje sudėtinė dalis. Ypač dabar per masines komunikacijos priemones jaučiamos globalizacijos, modernių koncepcijų universalizacijos tendencijos suteikia prielaidas vartoti skirtingų kultūrų maisto produktus, namų įrengimo ir apyvokos daiktus. Ir kaimo moterys patiria įvairių net egzotiškiausių kultūrų įtaką, „kitoniškumas“ tampa siektina vertybe. Per vartojamus daiktus ir produktus, skonius atsiskleidžia moterų subjektyvumas.

Objektyvios sąlygos (darbo vietų plėtra, pajamų didėjimas, įvairesnių vartojimo daiktų atsiradimas) visada šiek tiek gerino kaimo žmonių galimybes kurtis turtingesnę buitį. Virginija S. pasakoja apie jos šeimos pastangas įsigyti tam metui būdingus daiktus (automobilį); tai keitė ir viso miestelio būklę, žmonių santykius: „Pasistatėm namus, paskui vyro giminėj jau vienas buvo nusipirkęs mašiną ir kitas, tai paskui dar mamytė padėjo ir tėtis, ir mes patys – auginom kiaules, pardavėm ir tų bulvių pačių užaugdavom daugiau, parduodavom. Ir vyras daug dirbo kolūky kaip vairuotojas“.

Ankstesniais laikais kaimo moterys buvo sėlios, tai dabar kai kurioms iš jų būdingas erdvės keitimas, kelionės. Mobilumas, keliavimas, net gyvenamosios vietos pasirinkimas susijęs su pačia demokratijos idėja, o negalėjimas judėti – panašu į socializmo laikų suvaržymus, „geležinės uždangos“ buvimą; tai sąstingis, vienodumas, atskirtis. Anot Z. Baumano, „mobilumas įgauna geidžiamiausias vertybės rangą, judėjimo laisvė – visuomet trūkstamas ir netolygiai paskirstytas reikmuo – vis greičiau tampa pagrindiniu mūsų vėlyvosios modernybės ar postmodernybės laikų išsisluoksniavimo veiksmu“. Judėjimas suteikia galimybę pasirinkti,

keistis pačiam, dalytis su kitais žiniomis, idėjomis, daiktais, perimti ir kurti naujoves. Socialinis atskirimas, gyvenimo būdo nejudrumas dažnai nulemia radimąsi žemutiniame sluoksnyje. Z. Baumano nuomone, „geras gyvenimas yra gyvenimas judant; tiksliau sakant, tai komfortas, kurį teikia tikrumo jausmas, jog prirėkus gali lengvai išvykti. Laisvė pirmiausia ėmė reikšti pasirinkimo laisvę, o pasirinkimas igavo ryškų erdvinį matmenį“ (Bauman, 2002, 183).

Respondentė kaime teigiamai mąsto apie galimybes keisti gyvenamąją vietą, išvykti: „Nereikia ginčytis, mat žmogus ieško kur geriau. Ir tegu važiuoja, reikia džiaugtis, kad kažkam sekasi, o ne pavydėt, kiek galima. Kas per tauta, tik pavydi ir riejas; kas gali dirba čia, kas negali, kitur. Reikia džiaugtis, kad atsivėrė galimybės išvažiuot kitur, pasaulio pamatyt“. Išvykimai iš šalies reiškia platesnio požiūrio įsisavinimą, pažinimą, kai kam – svajonių išsipildymą: „Visi turim savas galvas ant pečių, savas svajones ir savo nuomonę“. Keliaudamas žmogus išreiškia savo valią, pasirinkimą, tai yra gyvenimo stiliaus forma; emigrantė iš kaimo aiškina: „Esu Airijoje jau trys metai, kai noriu – į Lietuvą grįžtu atostogų, jei nenoriu – nuskrendu kitur pailsėt, o kas mane laiko? Turiu savo gyvenimą, savus poreikius, savas svajones ir t. t. Nereikia kalbėt, kiek mes uždirbam, tikrai dirbu ne už minimumą, bet ir nesigirsiu – čia jau mano reikalas, man tikrai užtenka“. Iškeliamas – tai ir disputas su pasiliekančiais, atsakas į dažnus jų priekaištus; moteris kalba: „Nenorėčiau, kad mano vaikai paliktų šalį, taptų anglais ar ispanais“.

Silpnosios tarp stipriųjų

Nepriklausomybės metais kito politiniai, tautiniai, kultūriniai moterų identitetai, į visuomenės diskursą buvo įtrauktos naujos reikšmės ir pasakojimai, susiję su priklausymu sovietiniais metais išskirtais socialiniais sluoksniais (tremtiniais, tikinčiaisiais, disidentais, marginalais, neįgaliaisiais), į kuriuos tada buvo žiūrima kaip į pavojingus, nereikalingus, trukdančius socialinei tvarkai, žeminančius visuomenės prestižą.

Demokratių principų įgyvendinimas Lietuvos visuomenėje, išitraukimas į Europos Sąjungą (ir šios sandraugos normų pripažinimas) leidžia plėtoti įvairioms socialinėms grupėms, išreikšti joms savo poreikius bei interesus, formuoti jų būklę atitinkantį gyvenimo būdą, o prirėkus net ginti savo teises. Globaliame pasaulyje atsiskleidžia ir įsitvirtina feministinės, įvairių rasių, tikėjimų, pažiūrų, seksualinių mažumų, neįgaliųjų gyvensenos bruožai, įvairiopa jų patirtis įgauna vertę ir pripažinimą. Tai, kad

žmogaus teisių negalima varžyti ar reikalauti jam privilegijų dėl jo rasės, amžiaus, lyties, tautybės, tikėjimo, kilmės, pažiūrų teigia ir Lietuvos Konstitucijos 29 straipsnis; žmogaus teisės apima šiuos svarbiausius aspektus – laisvę, lygybę, neliečiamybę. Neįgaliųjų kaip žymios visuomenės dalies teises ir galimybes užtikrina LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, kur apibrėžiama šios grupės integracijos į visuomenę principai, įvairių paslaugų teikimo nustatymas ir realizacija. Teisine prasme galima analizuoti neįgaliųjų teisių, galimybių (darbo, laisvalaikio, kultūrinės, politinės, socialinės veiklos) įgyvendinimo bei funkcionavimo būklę, jų psichologinę savijautą, pajėgesnių grupių santykius su jais. Visuomenės demokratiškumo ir humaniškumo lygmenį atspindi būtent „silpnųjų“ gyvenimo sąlygos, jų materialinės bei socialinės ir psichologinės gerovės situacija. Lygių galimybių suteikimas neįgaliesiems yra reglamentuojamas ir tarptautiniuose dokumentuose (*European Parliament resolution of 26 April on the situation of women with disabilities in the European Union* [2006/2277(INI)], kur pabrėžiama, jog, pvz., neįgalios moterys patiria papildomų sunkumų ir yra susiję su didesne socialinės atskirties rizika, joms yra sunkiau dalyvauti darbo, ugdymo struktūrose, šeimos ir socialiniame gyvenime. Šeimų, kurioje yra suaugusių arba vaikų su negalia būklė tad turėtų būti įvairių valstybinių institucijų, visuomeninių organizacijų dėmesio centre, tada tokie žmonės negalėtų patirti diskriminacijos, patekimo į visuomenės pakraščius.

Negalės žmonių (ir moterų) skaičių nuolat didina įvairios negandos, nelaimingi atsitikimai (autoavarijos).

Galime tvirtinti, jog Lietuva priklauso rizikos visuomenės tipui, kur įmanomos įvairios grėsmės, nesaugumo būklės. Posocialistinio pasaulio šalyse jau yra įsitraukę į įvairias veiklos sistemas, taigi ir į rizikos visuomenės erdvę, būdingų jai pavojų galimybę. Nors, palyginti, pvz., su XIX amžiumi, kai kurie pavojai yra sumažėję (nugalimos kai kurių ligos), atsirado gana stiprūs rizikos kontrolės mechanizmai, naujos technologijos ir demokratinės žmonių teisės bei laisvės sąlygoja ir grėsmingų pavojų radimąsi. Nors, anot A. Giddenso, žmonės išsivysčiusiose visuomenėse daug saugesni negu anksčiau, „rizikos klimatas“ yra nepastovus, be to, jam „būdinga nuolatinė ekspertinių sistemų pateikiamų žinių kaita“ (Giddens, 2000, 148).

Visuomenės nuomonę, požiūrį į įvairius šalies padėtį apibrėžiančius nesaugumo parametrus formuoja daugelis veiksnių. Tai gyventojų žinios, kurias jie gauna iš informavimo priemonių, peržiūrimi tyrinėtojų duomenys, kitų individų dalyvavimo

įvykiuose bei aplinkos stebėjimo faktai. Žiniasklaidoje rašoma: „Viduržemio jūroje prie Sicilijos krantų šeštadienį sudužus lėktuvui, kuriuo italų turistai skrido į Tunisą, žuvo 13 žmonių [...] Italijos pareigūnai beveik iškart atmetė teroristų išpuolio versiją“; „Paryžiaus metro kilus gaisrui maždaug 15 žmonių patyrė lengvus sužalojimus, dauguma jų nukentėjo dėl įkvėptų dūmų. Keleiviai reagavo ramiai, nepuolė į paniką“; „Šeštadienio rytą rytines Kinijos pakrantes užklupo taifūno Matsa atneštos vėtros ir liūtys, per kurias vienas žmogus žuvo, vienas milijonas buvo priversti palikti namus [...] Anot pareigūnų, audra gali sukelti didesnę chaosą nei pernai praūžęs taifūnas „Ranatim“, per kurį žuvo 164 žmonės, o padaryti nuostoliai įvertinti 18 mlrd. Jūanių“ (*Vakaro žinios*, 2005). Nelaimės vyksta nuolat: „Nukritęs lėktuvas: versija nepatvirtinta; Orlaivis sudužo netoli Atėnų, žuvo visi 6 įgulos nariai ir 115 keleivių. Viena baisiausių Graikijos ir Kipro lėktuvo katastrofų versijų buvo ta, kad lėktuve buvo netinkamas oro kondicionavimas ir į saloną pateko anglies monoksido“ (*Vakaro žinios*, 2005). Informacijos gūšiai dažnai atskleidžia įvairias pasaulio vietas niokiojančias jėgas (žemės drebėjimai, potvyniai, terorizmo aktai), kurių galiai žmogus nesugeba priešintis, jis pasijaučia bejėgis. Šiais laikais net jei individas gali kontroliuoti savo socialinę ekonominę būklę, yra sėkmingas (savo pastangomis yra pasistatęs namą, įsigijęs išsimokslinimą, turi darbą, šeimą), tai intensyvūs globalioje erdvėje atsiradę pavojai ir grėsmės šiuos jo laimėjimus gali per trumpą laiką sunaikinti. Taip pasitikėjimas pasauliu žlunga, ištisos žmonių grupės tampa bejėgėmis. Iškyla būtinumas įvykius ir būsimą veiklą apmąstyti pagal jų pavojingumą bei grėsmės jėgą, t. y. galvoti rizikos („rizikos visuomenė“ – U. Becko terminas) sąvokomis. Anot A. Giddenso, „tik apsauginis pamatinio pasitikėjimo kokonas blokuoja daugumą individo gyvenimą užgriūvančių įvykių, kurie priešingu atveju būtų potencialiai žlugdantys“ (Giddens, 2000, 161). Net specialistams įvertinant grėsmes, visada lieka nepasveriamų dalykų. Modernybės ir globalizacijos sąlygomis, kai vyksta greiti socialiniai ir technologiniai pokyčiai, grėsmių pobūdis nuolat kinta. Vis daugėja formalių ir neformalių socialinių organizacijų, turinčių savus tikslus (kurie tarpusavyje nėra derinami ir, gal būt, yra priešiški, nesuderinami, gali išsaukti konfliktus, grėsmes), tad daugeliu atvejų „socialinis gyvenimas tampa beasmenis, tolsta nuo paprasto individo, o jis menkai kontroliuoja arba išvis nekontroliuoja šio gyvenimo“ (Giddens, 2001, 124). Grėsmės (pvz., stichinės nelaimės, avarijos, aviakatastrofos, apiplėšimai, terorizmo aktai, taip pat visuomenės kokybę bloginantys alkoholiz-

mo, narkomanijos, skurdo ir kiti reiškiniai) atveju galimi ne tik materialiniai nuostoliai, bet ir fiziniai (kūno) sužeidimai, emocinio skausmo pliūpsniai, savęs ir artimųjų praradimas. Įvairių šalių bendruomenių kolektyvinėje atmintyje prie senųjų nuolat įrašomos naujos datos, žyminčios grėsmingus įvykius: „Į kasmetinę atminimo ceremoniją, kuri skirta pagerbti daugiau kaip 140 tūkstančių per atominės bombos sprogamą Hirosimoje ir daugiau kaip 70 t. Nagasakyje žuvusių gyventojų, Hirosimos taikos parke susirinko tragediją išgyvenę žmonės, vaikai, aukšti pareigūnai. Kepinant vasaros saulei, maždaug 55 tūkstančių žmonių meldėsi, dėjo gėlių vainikus prie memorialo kupolo“ (*Vakaro žinios*, 2005). Ypatinę, sunkiai suvaldomą grėsmę net išsivysčiusioms šalims kelia terorizmo pavojai, kurie plinta vis labiau, yra neprognozuojami. Dėl teroristų išpuolių čia jau yra daug nukentėjusių; tai ir infrastruktūros, ir žmonių gyvybių pavojai (*Cities, war, and terrorism*, 2004). Ir Lietuvoje reikia imtis didesnio saugumo, kurti įvairias saugos tarnybas, kartu su gyventojais svarstyti tokio tipo pavojų užkirtimo galimybes. Mūsų tyrimai rodo, jog moterys kaip emocionalesnės būtybės labiau gilina ir išgyvena įvairių negandų ir nelaimių grėsmę, galimus jų padarinius.

Po tokių lemtingų įvykių keičiasi asmens socialinė ekonominė situacija, vaidmenys socialinėje aplinkoje ir išsipareigojimai, jo vieta socialinių santykių tinkle. Grėsmių šaliai pobūdis įgalina vienu, o panaikina kitų socialinių grupių ar individo galimybių funkcionavimą. Atsiranda naujos profesijos – gelbėtojų, dalis jų tampa didvyriais (išlikę gyvi ar žuvę). Atsiranda nauja destruktijos estetika: TV, laikraščių puslapiuose šmėkščioja nuo bėgių nuvirtę traukinių vagonai, potvynių vandens apsemti keliai ir žmonių namai, teroristų bombų sumaitoti kūnai, lėktuvų nuolaužos ir pan. Šie vaizdai liudija agresiją, neišvengiamą gamtos stichiją. Fotografijoje matome ir įvairių šalių skurdžių, narkomanų, alkoholikų nusivylusius veidus, benamių lindynes. Šie vaizdai rodo, kad galingos, nenusipėjamos, destruktivios jėgos gali išsiskverbti į aplinką, sumažinti vietovės galią, pakeisti vietinius prioritetus; žmogus, veikiamas nepalankių gyvenimo sąlygų ir neturėdamas valios, gali pakliūti į jį žlugdantį ydų pasaulį.

Postmodernistinė sociologija atmeta mokslinį racionalumą, atkreipia dėmesį ir į „nenaudingus“ socialinius sluoksnius ir jiems priklausančių žmonių asmenybės vystymąsi, jų kultūrinių interesų plėtrą; šiuolaikinėje visuomenėje turi reikštis pagarba įvairioms žmogaus gyvybės formoms, neįgaliesiems turėtų gelbėti kitos įvairios grupės ar kaimynai, ben-

druomenė. Negalės žmonės neišvertę, jeigu jiems niekas nepadėtų, neglobotų ar neaprupintų. Svarbu, jog jų gyvenimą, jei jie vieniši, bejėgiai, nevaldytų baimės, nepasitikėjimo, nevilties, nerimo jausmai, skurdo būklė. Todėl ir visuomenei reikia užsiimti socialiniu auklėjimusi, visuomeniškumo sampratos ugdymu; tai leistų suprasti įvairių grupių būklę. Anot L. Jovaišos (Jovaiša, 1995, 19), visuomenėje svarbu pabrėžti socialines vertybes – pripažinimo, teisingumo, pakantumo, atjautos, demokratiškumo. Dvasinio auklėjimo komponentai yra pasaulėžiūrinis, vertybinis, dorinis, estetiškas auklėjimas. Ypač reikšmingos yra tokios dvasinės vertybės, kaip tiesos, gėrio, tikėjimo, vilties, meilės, išlikimo, šventumo. Humanistas A. Šveiceris pabrėžia, jog „svarbu ugdyti etiką, kuri remiasi didžia pagarba gyvybei; tai mus įkvepia palaikyti tarpusavio budrumą [...] kalbėti ir veikti remiantis atsakomybe, kurią mes jaučiame“ (Šveiceris, 1989, 336).

Galima teigti, kad neįgalumas – vienas iš veiksnių, ribojančių moterų gyvenimo pasirinkimo galimybes, darančių įtaką socialinei ir materialinei asmens ir jo artimųjų padėčiai.

Sociologai tyrinėjo, kokia yra neįgalių moterų materialinė, socialinė, psichologinė būklė, kokią dalį jų sąmonėje sudaro optimistinės/pesimistinės nuostatos, aukos sindromas. Socialinių tyrimų instituto darbuotojų atlikto judėjimo invalidų tyrimo duomenimis, didelė jų dalis mano, jog pagalba silpnoms, neįgalioms moterims yra nepakankama; joms reikėtų jų jėgas atitinkamo darbo, trūksta lėšų pragyvenimui ir gydymuisi, daliai iš jų reikėtų socialinio būsto. Ypač judėjimo invalidų gyvenimo būdas reiškia pri(si)rišimą prie vienos vietos, uždarymą, sąstingį, vienodumą, atskirtį, neįgaliųjų sluoksnius – mobilių, dalyvaujančių pokyčių tėkmėje, kuriančių įvairovę žmonių priešybę. Šios moterys norėtų pakeliauti – į kitą miestą, šalį, mat tai suvokiama kaip gyvenimo paįvairinimas, tam tikras gerovės rodiklis.

Kūno neįgalumo ir ligos problemas tyrinėjo I. Jakušovaitė, J. Ruškus, A. W. Franklis ir kiti.

Neįgaliųjų jauseną neįmanoma aptarti be dėmesio jų kūniškajam „aš“. Žinome, jog kūną sudaro raumenys, kaulai, sąnariai, jų pojūčiai. Sveikasis jų funkcionavimo net nejaučia, o neįgalusis dėl jų veiklos sutrikimo pajunta nepasitenkinimą, skausmą; ilgai tai sukelia sielvartą, diskomfortą. Kūniškasis jutimas jiems yra labai svarbus, mat jutiminėje patirtyje užsifiksavęs skausmas tai nuolat primena.

Vida V., judėjimo negalią turinti 55 m. moteris, gimusi su vienos kojos išnirusiu klubu pasakoja: „Bėgant metams, kojos skausmas didėjo ir buvau dažnėję išveidinėjama dėl savo negalios. Man tai bu-

vo moralinė trauma – juk kiekvienas jaunas žmogus trokšta būti sveikas ir judrus! Metams bėgant mano koja trumpėjo, nes tiesiog lindo sąnario kaulas į gyvą kūną. Būdama tarp sveikų žmonių, pamiršdavau savo kančias ir tai, kad esu nesveika. Nepaisant to sukūriau šeimą, pagimdžiau tris sveikus vaikus. Vyras nebuvo idealus – mažai iš jo sulaukdavau paguodos žodžių, daugiau paniekos. Tai mane labai liūdina ir dabar, matyt, ne su tuo žmogumi reikėjo susieti savo gyvenimą! Bet vaikai mane labai myli ir supranta. Metams lekiant išniro ir kitos kojos sąnarys – teko paimti ramentus į rankas. Reikėjo drąsiai atlaikyti smalsius, o kartais užuojautos pilnu žvilgsnius (visą gyvenimą bijojau, kad manęs kas gailės). Be šios ligos – pastovus per didelis kraujo spaudimas, o po penkiasdešimties gyvenimo metų susirgau cukriniu diabetu. Kuo toliau, tuo daugiau bėdų – kojose atsivėrė opos. Vėliau dingo noras valgyti ir dėl to visiškai nusilpo organizmas”. Bet moteris atskleidžia savo buvimą šeimoje kaip kūrybinį dalyvavimą, orientuodama vaikus ir vyrą į būtinus darbus, apmąstydamą poreikius, ateitį; panaudodama savo ir tėvų bei senelių patirtį, nors ir būdama neįgali (nesikelia iš lovos), ji gali sužadinti motyvavimą veiklai, vaizduotę, padėti užmegzti socialinius ryšius. Nors jos patiriama erdvė yra susiaurėjusi, susitraukusi, tačiau sąmonėje telkiasi patyrimas iš žiniasklaidos, susitikimų su giminėmis, draugais, kaimynais, vaizdiniai iš praeities. Jos kūnui reikia nuolatinės pagalbos, ji negali jo valdyti, nukreipti į ten, kur norėtų. Tad neįgaliosios moterys su savo kūnu tarsi „dalinasi“ su kitais, kurie joms padeda pasiekti vieną ar kitą daiktą, vietą. Slaugytojoms, šeimos nariams pagalba gali būti ir nemaloni, sunki pareiga. Neįgalių moterų padėjėjos dažnai kenčia dėlto, jog kūnus (dažnai sunkius) reikia apiplauti, pavalgydinti, guosti.

Tapatumas kaip įsipareigojimas partneriui dažna moterų gyvenimo dalis bei patirtis. Lemtingi įvykiai gali būti svarbi priežastis, priverčianti pasikeisti, nauju keliu nukreipti savo veiklą ir rūpesčius. Moteris pasakoja: „Mano vyrą ištiko insultas – 12 parų gulėjo be sąmonės, jam du kart operavo galvą. Sąmonę turi, bet iš namų neišvažiuoja, tik ant suoliuko pasėdi. Labai jaudinasi, ką pamato, verkia“. Santuokinis įsipareigojimas tarpusavio santykius padaro dar patvaresniais, glaudesniais, atnaujinamas kasdienės patirties pasaulis (anot A. Schutzo, *Lebenswelt*). Vyro neįgalumą moteris turi integruoti į savo asmeninį patyrimą, tai padidina jų fizinį ir psichologinį artimumą bei ryšį. Nerimas dėl sutuoktinio iš esmės pakeičia ir žmonos, ir šeimos gyvenimo stilių, sustiprina dėmesį Kitam: „Man, aišku, padidėjo rūpesčių: slauga apie jį, ir plaut, ir

padėt apsirengt, ir nurengt. Jis pats pavalgo, jam tik paduodi. Ryte atsikelia – kavos, buterbrodų, paskum priešpiečiams ką darau. Kaip įsigalim, tai nusiperkam sulčių, patys irgi pasidarom. Jis 48 metus išvairavo, labai ilgai dirbo greitojoj“. Moters sąveikos su aplinka kontekstas visai pakinta: „Draugai pradžioj atvažiuodavo, dabar rečiau. Ligonį turiu, tai nebėra ūpo važinėt. Išvažiuoji kur nors su reikalais, vis tiek rūpestys namie. Jei reikia ko į Panevėžį nuvažiuot, tai paprašom kaiminkos, labai gera yr, ateina, pabūna prie jo. Tada jau rami, o teip jo vieno nepaliksi, o jei jis eis ir pargrius? Jis nesikels, jei paduos ir pavalgys, o jei ne, tai ir liks nevalgęs. Jis nori labai visą laiką gydytis. Sanatorijon važiuodavom abudu“. Kaip matome, nors šeimos gyvenimo kontrolę iš esmės perima žmona, padidėja ir jos atsakomybė. Keičiasi jos identiškumas: iš tradiciškai saugios padėties ji virsta daugiau su rizika ir naujom pareigom (tvarkyti vyrą, reprezentuoti šeimą) susijusiu asmeniu. Įsipareigojusi intymiam santuokos ryšiui moteris negali bandyti ir būtų bejėgė ištrūkti iš šios aplinkos. Santuokos išsaugojimas (o kartu ir jos statusas) priklauso tad ypač nuo jos individualių pastangų. Moters tapatumo turinį sudaro prieštaringi komponentai: 1) nerimas dėl grėsmės jos vyro sveikatai tik didina jos bejėgiškumo jausmą, 2) būtinumas išsilaikyti socialinėje erdvėje ir nauji vaidmenys stiprina jos autonomiškumą. Anot A. Giddenso, bejėgiškumas gali sukelti ir visagalybės kaip psichologinės gynybos jausmą, t.y., esant spaudimui, virsti užvaldymu (Giddens, 2000, 248). Tačiau AŠ ir Tu santykis, susikoncentruojantis į Mes kaip į intymią erdvę, kur kiekvienas yra atstovaujamas visapusiškai, lieka moters savasties ir tapatybės pagrindu. Egzistenciniai išgyvenimai čia vyrauja, sutuoktiniai pristatomi kaip privatūs asmenys, o ne kaip profesinės sferos subjektai.

Įvairaus amžiaus, formos ir lyties kūnai atsiskleidžia fotografijose, paveiksluose, ir tapus neįgalium, sukelia nostalgiją, žavėjimąsi praeitimi ir skausmą dėl dabartinės padėties. Galbūt kūnas praeityje būna atvaizduotas įvairiose erdvėse, sveikas, veiklus, judrus, gražus, laimingas, gyvastingas, atspindėtas įvairesnėse pozicijose. Lyginant anksčiau save su pažeistu kūnu (silpnėsiu, sužalotu), tampa liūdna. Panašios mintys kyla ir lyginant savo bejėgį neįgalų kūną su vaizdais TV, internete, kur daug laimingų, drąsių, stiprių (kopiančių kalnais, važiuojančių dviračiais, vaikščiojančių siaurose senamiesčių gatvėse, besimaudančių vandenyne) kūnų, neįgalusis gali tik žavėtis (dažnai su nuoskauda, neviltingai).

Išvados

Autorė nagrinėja įvairias moterų grupes: XIX a. aukštuomenės gyvensenos bruožus, kaimo moterų

rūpesčius, neįgaliųjų moterų patirtį. Šių moterų grupių veiklos ir patyrimo skirtingumas parodo, kaip veikiant įvairioms aplinkybėms ir tradicijoms išsivysto nevienodi gyvenimo pasauliai bei skirtinga socialinė ir kultūrinė moterų reprezentacija. Straipsnyje atskleidžiami didikių moterų namų ir keliavimo bruožai, jų asmenybių individualumo raiška, estetinė patirtis. Straipsnyje pateikiami kolūkinio kaimo moterų identifikacija su darbo vertybėmis bei ūkinio ir asmenybės savarankiškumo bruožai, atgavus nepriklausomybę. Autorė analizuoja antros nepriklausomybės metu įgautą moterų ūkinę ir asmenybės raišką. Įvairios grėsmės sudaro sąlygas fiziniams traumoms, neįgalių moterų sluoksniu atsiradimui. Pateikiamos moterų istorijos liudija neįgalaus kūno bruožus, moterų rūpinimosi šeimos nariais patirtį.

Literatūra

- Baltrušaitienė, J. (2002). Lietuvos ūkininkų gyvenimo būdo socialiniai aspektai. Magistro darbas. Rankraštis. Kaunas: KTU.
- Bauman, Z. (2002). *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa.
- Berger, A. A. (2004). *Deconstructing Travel. Cultural Perspectives on Tourism*. AltaMira Press.
- Berry, J. M. (1998). *The Interest Group Society*. London: Scott, Foresman and Company
- Bertaux, D. (1998). *Life stories as documents for ethnosociological research. Sociological abstracts*. XIVe congres mondial de sociologie. Montreal: Association internationale de sociologie.
- Beauvoir, De S. (1996). *Antroji lytis*. Vilnius: Pradai.
- Cities, war, and terrorism*. (2004). Ed. by S. Graham. Blackwell publishing.
- Čaplinskas, A. R. (2008). *Vilniaus gatvių istorija*. Vilnius: Charibdė.
- Degutis, A. (1998). *Individualizmas ir visuomeninė tvarka*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, Eugrimas.
- Feminizmo ekskursai*. (1995) Sud. K. Gruodis. Vilnius: Pradai.
- Foucault, M. (1998). *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Frankas, J. (2001). *Atsiminimai apie Vilnių*. Vilnius: Mintis.
- Frankowski, M. (2004). *Socjologia. Mikrostrukry społeczne*. Warszawa: Szkoła Wyższa Warszawska.
- Fussell, P. (1987). *The Norton Book of Travel*. New York: Norton.
- Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.
- Giunterytė Puzinienė, G. (2005). *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose*. Vilnius: regionų kultūrinių iniciatyvų centras.
- Jovaiša, L. (1995). *Hodegetika: auklėjimo mokslas*. Vilnius: VU leidykla.
- Koivunen, A., Liljestrom, M. (1998). *Sprendžiamieji žodžiai. 10 žingsnių feminizmo link*. Vilnius: Tyto alba.
- Lietuvos socialinė struktūra*. (2005). Kolektyvinė monografija. Red. A. Matulionis. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Šveiceris, A. (1989). *Kultūra ir etika*. Vilnius: Mintis.
- Vakaro žinios, 2005 m. rugpjūčio 8 d.

WOMEN'S GROUPS: DIFFERENCE IN THE WAY OF LIFE

Anelė Vosyliūtė

Summary

Using the concepts of stratification (*Lietuvos socialinė struktūra*, 2005) and women's as particular social group (*Feminizmo ekskursai*, 1995) in the article different features of the material, social and cultural life of women's groups are analysed. The author uses existential and phenomenological approach and the information of life histories; the existential experience of women by the method of sociological research is analysed

In the first part the author is researching the style of the aristocrat women, their individuality, the seeking of beauty. Sustaining the memory book of G. Giunterytė Puzinienė, the author of the paper reveals the peculiarity of women's surrounding environment and their self-expression ways. The aristocrat women in the XIX c. lived in a world of flux, where mobility and experimentation have turned into core signifiers of the lifestyles. To seek adventure, to live experimental life, to probe the limits of one's identity, has become a singularly powerful motif in elite culture. Travels cultivated their personality, independence and curiosity, because the wanderers can face with new people and new places. The textual and visual forms of travelling memory produced discourses of 'otherness', cultural events, past of places, peculiarities of cities, relationships with relatives and friends.

The author reveals the peculiarity and the difference labour relations in past time, during the collective farms time (when the body of women was identified mostly with labour values) and after the declaration of independence. Despite the troubles in the period of market economy the women are searching the ways to reclaim new types of living and creation of work relations. The are independent and self-contained, autonomous; among them we can single out

such types as the leaders, the middle strata. Their main features are the keeping of the farm, concentrate the family and maybe the workers.

Only in postsoviet democratic time (since 1990) the silence about disabled or marginal people had disappeared, only now is possible to search these problems and to speak about this phenomena. All such 'negative' things were hidden from the native society and particular from the foreign (socialism must be as 'ideal', perfect way of life). Only in democratic civic Lithuania marginal people as object were distinguished from others; their psychosocial problems were formulated and began to be seen for the society and social (governmental or not) institutions. Disability theme was presented as the necessity for the integration of disabled people, became the object (as narratives) of video, mass media. Society began to recognize different types of disabled people and their social problems. In their life stories such meanings as personal features, material, familial and sexual life, living conditions, relation with friends and relatives, education and work possibilities were stressed. The result – the disabled people became more courageous, they jointed in more intensive relations with society and different social groups. Provocative discourse in mass media, work and education system, particular network, social sciences terms for disabled people were constructed or adapted. In the paper the author analyses the situation of the disabled women.

